



**Varašanci – prekmurski meščani. Trg Turnišče v arhivskih virih. Razstava Pokrajinskega arhiva Maribor v razstavišču Archivum (17. november 2011 – 31. januar 2012).**

Zamisel za razstavo *Varašanci – prekmurski meščani* se je porodila avgusta 2010, ko je Mežnarski cej v Turnišču pripravil razstavo z naslovom »Varašanci od zibelke do groba«. Na slednji, kjer so bili predvsem preko različnih (družinskih) predmetov predstavljeni zametki malomeščanstva in raznoliko življenje tamkajšnjih prebivalcev, tj. Varašancev, je sodeloval tudi Pokrajinski arhiv Maribor z dokumenti, ki so se zbrali v okviru projekta Mednarodnega arhivskega raziskovalnega tabora, ki je potekal prav tako v Turnišču. Na podlagi te razstave se je Pokrajinski arhiv Maribor leto dni kasneje odločil za podobno razstavo oziroma pravzaprav nadgradnjo obstoječe. V ospredje je bil tokrat postavljen zgodovinski zornik in pri tem so glavno vlogo odigrali arhivski dokumenti. Razstava *Varašanci – prekmurski meščani*, ki so jo avtorsko pripravili Gordana Šovegeš Lipovšek, Andrej Hozjan in Gorazd Bence, je tako predstavila zametke malomeščanstva, cerkev Marije Vnebovzete s freskami Janeza Aquile in bogato cehovsko dejavnost med letoma 1322 in 1935. Leta 1322 je bilo namreč Turnišče prvič omenjeno v zgodovinskih virih, leta 1935 pa na lastno prošnjo izbrisano iz jugoslovanskega registra trgov. Na enem mestu so tako razstavljeni dokumenti približali obdobje trške preteklosti in hkrati osvetlili podobo današnjega Turnišča oziroma ostanke trške preteklosti.

Na dan pred odprtjem razstave je poleg tega minilo natanko 744 let od prve omembe romarske pražupnijske cerkve Marije Vnebovzete v Turnišču. Kot spomin na ta dogodek praznuje Občina Turnišče na ta dan tudi svoj občinski praznik.

Dokumenti, ki so bili razstavljeni na štirinajstih panojih in vitrinah, predstavljajo 600-letni sprehod skozi Turnišče. To se sicer prvič omenja leta 1322 kot Thoronhel, a je bila ta listina uničena, zato je dal njen izstavitelj kralj Karel Robert Anžujski leta 1335 vnovič izstaviti prepis omenjene listine. S tem letom je namreč Štefan Hahold dobil od kralja povrnjen grad Dolnja Lendava s pripadajočimi posestvi v trajno last.

Druga listina, pomembna za zgodovino Turnišča, je prav gotovo listina kralja Matije Korvina oziroma bolj znanega kot kralja Matjaža. Ta je leta 1481 podložnike dolnjelendavskega zemljiškega gospoda Nikolaja Baniča zaradi revščine in pomanjkanja oprostil plačila kraljevega davka za obdobje petih let. S tem so seveda bili plačila davka oproščeni tudi vsi podložniki iz Turnišča.



Naslednja pomembna letnica je 1524, saj se od takrat naprej Turnišče v virih konstantno omenja kot trg oz. oppidum. Privilegije in obveze dela prebivalcev trga Turnišče pa potrjuje datum 2. september 1548, ko sta Ladislav in Stefan Banič prebivalce trga Turnišča oprostila nekaterih dajatev in jim priznala določene privilegije. Ta listina je bila pravzaprav tudi najpomembnejša razstavna listina, saj je kar sto let veljala za izgubljeno in so jo odkrili šele dva dni pred razstavo v Pokrajinskem arhivu Maribor. Hkrati je ta listina edini ohranjen originalni dokument s trškimi privilegiji za kak prekmurski trg.

Pomemben del razstave je namenjen romarski in župnijski cerkvi v Turnišču. Pražupnijska cerkev Marije Vnebovzete se v ohranjenih pisnih virih prvič omenja že 16. novembra 1267, ko je kralj Béla IV. posegel v spore med sosednjima posestniškima rodbinama Hahold in Jure ter jima odredil pobotanje s prisego pred pričami. To dokazuje pravna listina, kar pomeni, da je bila turniška cerkev že pred več kot 740 leti pravno svetišče.

Ni pa bila le to, kajti njena zavetnica Marija s plaščem, kateri v čast je bila zgrajena tamkajšnja cerkev, je vedno znova privabljala župljane in romarje v svoj božji hram. Cerkev izstopa tudi po poslikavi, ki je mojstrovina znanega Janeza Aquile iz Radgone. Te freske, ki jih je v 60. letih 19. stoletja odkril Flóris Rómer, madžarski arheolog, umetnostni zgodovinar, slikar in član Madžarske akademije znanosti, pa še danes vzbujajo izjemno pozornost in občudovanje.

Že na prehodu iz srednjega v novi vek sta v Turnišču cveteli tudi obrt in trgovina in prav v tem obdobju lahko govorimo o začetkih povezovanja v cehe. Močno so se uveljavile zlasti tri obrti – čevljarstva, krojaška in kovaška. A ceh ni bil le navadno združenje, saj je imel zelo stroga pravila in merila, tako da so se vanj lahko vključili le obrtniki, ki so bili z vstopom primorani sprejeti tudi vse dolžnosti delovanja in obnašanja v cehu. Čeprav je bila cehovska avtonomija v 18. stoletju okrnjena, v 19. stoletju pa so cehi bili celo ukinjeni, je pri turniških

nadvse zanimivo to, da vsi trije delujejo še danes. Varašanci tako še danes zasedajo na cehovski skupščini in s tem ohranjajo tradicijo svojih prednikov.

Poleg cehov so pozornost vzbujali tudi gospodje in gospe, ki so živeli v gosposkih hišah, se družili v salonih, sedeli na oblazinjenih foteljih ob razkošnem pohištvu in jedli iz porcelana s srebrnim priborom. Načeloma so gospodinjska opravila opravljale služkinje, vendar pa so gospodinje tudi gospe, ki so vzgajale otroke, pomagale gospodu pri njegovih opravilih ali celo podpirale kar vse štiri vogale hiše. Gospodje pa so bili učitelji, organisti, notarji, tajniki, peki, trgovci itn. To so bili turniški meščani oziroma Varašanci ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja.

Ker pa je Turnišče z nastopom specifičnih družbenih in ekonomskih sprememb začelo izgubljati na svoji veljavi, je 23. novembra 1934 predsednik občinskega odbora Štefan Litrop predlagal, da se naziv tržna občina Turnišče odpravi in nadomesti z nazivom občina Turnišče. Na podlagi tega predloga je Turnišče 19. aprila 1935 izgubilo status trga in bilo s tem oproščeno plačevanja velikih davkov.

Razstavno gradivo so prispevali Državni arhiv iz Budimpešte, Muzej Göcsej in Arhiv županije Zala

iz Zalaegerszega, Državni arhiv na Dunaju, Župnija Turnišče, Knjižnica Lendava, Občina Turnišče, privatna Ancova galerija iz Nedelice ter množica privatnih lastnikov, ki skrbno hranijo vse, kar se tiče njihove preteklosti.

Ob razstavi je izšel tudi razstavni katalog z uvodno besedo Gordane Šövegeš Lipovšek in sedmimi prispevki več avtorjev, ki z različnimi vsebinami predstavijo dinamičen razvoj turniške zgodovine. Katalog zaključuje seznam razstavljenih dokumentov in predmetov, kar je zelo praktično, saj je seznam kot tudi sam katalog pravzaprav najvidnejša sled za postavljeno razstavo. Avtorji prispevkov so poleg avtorjev razstave še Gregor Škafar, Janja Adanič, Vinko Škafar, Franc Kuzmič in Boris Kučko.

Razstava *Varašanci – prekmurski meščani*, ki je ponazorila Turnišče v letih 1322–1935, ni samo obujanje nekdanje slave, ampak predvsem nazoren pregled določenega obdobja in pogled v preteklost z vidikov, ki so najbolj zaznamovali trg Turnišče. Je spomin, ki sega daleč nazaj – na Varašance, ki so za sabo pustili trajne sledi.

*Klaudija Sedar*